

Н. Ю. Куравська,

Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

СЕМАНТИКА ОПТАТИВА ТА ЗАСОБИ ЙОГО ВИРАЖЕННЯ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена вивченню семантики оптатива як засобу вираження волевиявлення. В статті розкрито сутність, семантичну і функціональну своєрідність оптатива на тлі інших модальних виявів. З'ясовано, що оптатив є складним лінгвістичним явищем, виникнення якого пов'язане з необхідністю оформлення одного із видів модальних значень, а саме значення бажаності. Визначено, що оптатив являє собою суб'єктивно-модальне значення, суттю якого є ірреальна ситуація, ймовірність реалізації якої в момент мовлення не визначена, однак така реалізація могла б задовольнити потреби мовця, а тому є бажаною для нього. В статті також досліджено структурні різновиди та семантичні варіанти висловлень із загальним модальним значенням оптатива; виявлено й описано різнорівневі способи вираження оптатива; показано специфіку української і англійської мови в семантико-граматичному сенсі.

Ключові слова: оптативна семантика, оптативна модальність, оптатив, оптативність, оптативне висловлення, оптативне значення.

Статья посвящена изучению семантики оптатива как средства выражения волеизъявления. В статье раскрыта сущность, семантическая и функциональная своеобразность оптатива на фоне других модальных проявлений. Выяснено, что оптатив представляет собой сложное лингвистическое явление, возникновение которого связано с необходимостью оформления одного из видов модальных значений, а именно значения желательности. Определено, что оптатив представляет собой субъективно-модальное значение, сутью которого является ирреальная ситуация, вероятность реализации которой на момент речи не определена, однако такая реализация могла бы удовлетворить потребности говорящего, а значит, является желательной для него. В статье также исследованы структурные разновидности и семантические варианты высказываний с общим модальным значением оптатива; выявлены и описаны разноразличные средства выражения оптатива; показана специфика украинского и английского языков в семантико-грамматическом смысле.

Ключевые слова: оптативная семантика, оптативная модальность, оптатив, оптативность, оптативное высказывание, оптативное значение.

The article is dedicated to the studying of semantics of optative as one of the means of expression of volitive modality. Taking into consideration its semantics and formal expression, system analysis of optative is made in this article. The essence, semantic and functional peculiarities of optative are determined compared to other modal manifestations. It is clarified in the article that optative is a complicated linguistic phenomenon. Its origin is connected with the necessity of representation of one of the kinds of modal meaning, that is the meaning of desirability. It is determined in the article that optative is a subjective and modal meaning that contains some unreal situation, the probability of realization of which at the moment of speech is not certain, however such realization could satisfy the requirements of a speaker, so that it is desirable for him/her. In speech optative is represented by optative utterances, structural kinds and semantic variants of which are investigated in this article. Different levels and means of expression of optative are also discovered and described in the article. It is found out that the main morphological means of expression of optative are infinitive constructions and analytical personal forms with a verb in past tense and particle *бу* in Ukrainian language, and various analytical constructions in English language. The peculiarities of the Ukrainian and English languages in semantic and grammar meaning are also indicated in the article.

Key words: optative semantics, optative modality, optative, optativity, optative utterance, optative meaning.

Постановка проблеми. Проблема семантики оптатива та засобів його вираження належить до дискусійних питань сучасного мовознавства. В науковій літературі не існує єдиної точки зору щодо сутності оптатива, його категорійного статусу та засобів вираження.

У пропонованій статті здійснено зіставний аналіз висловлень з модальним значенням оптативності в українській і англійській мовах. Оскільки мови, що зіставляються, входять до різних груп індоєвропейської сім'ї, в їхніх граматичних системах є чимало спільних і відмінних рис. Це дає змогу по-новому інтерпретувати наукові дослідження в галузі оптативності.

Актуальність дослідження зумовлена доцільністю зіставного аналізу засобів вираження оптатива в художньому тексті для встановлення спільних і відмінних рис в сучасних українській і англійській мовах.

Метою статті є виявлення семантики оптатива з урахуванням особливостей функціонування засобів його вираження в художніх текстах української та англійської мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна наукова література містить значний теоретичний матеріал, присвячений проблемі оптативності (О.О.Потебня, В.В.Виноградов, Г.О.Золотова, О.В.Бондарко, Т.І.Распопова, О.В.Кокова, Н.Д.Арутюнова, Н.Ю.Шведова, О.С.Корді, О.І.Беляєва, Д.Гаймс, Е.Е.Світсер та ін.), однак семантико-синтаксичні й функціонально-прагматичні аспекти цієї проблеми вивчені ще недостатньо.

З позицій функціонально-семантичного підходу О.І.Беляєва розглядає модальність волевиявлення як функціонально-семантичне поле і виділяє в ньому мікрополе оптативної модальності. Такий підхід пояснюється тим, що в оптативних висловленнях наявне непряме волевиявлення [1, с. 74-125].

Оптативність є компонентом комунікативної рамки висловлення, «характеризує модус регулятивного впливу мовця на слухача, семантику спонування: мовець пропонує співбесіднику зробити вибір, в тій чи іншій формі, прагне опертися на його точку зору» [4, с. 5].

Оптативне висловлення виражає бажання мовця, звернене на те, щоб дія, зазначена в пропозиції, була виконана [7; 1; 3]. Компонентами оптативної ситуації є: модальність бажання, суб'єкт модальності бажання (корелативний мовець), бажана дія та суб'єкт бажаної дії [5, с. 173].

В лінгвістичній літературі запропоновано різноманітні критерії семантичної класифікації оптативних висловлень. Так, О.С.Корді для класифікації оптативних висловлень обирає такі ознаки, які опираються на певні формальні засоби вираження [5, с. 176]. В результаті аналізу фактичного матеріалу в нашій роботі виділяємо наступні оптативні значення: 1) власне бажання; 2) бажання на межі зі спонуванням; 3) бажання з додатковими семантичними нашаруваннями; 4) по-бажання; 5) прокльони.

Виклад основного матеріалу. Під оптативністю розуміється функціонально-семантична категорія, яка може мати лексичне і граматичне вираження в мові і яка містить вказівку на модальність суб'єкта, спрямовану на репрезентацію

можливого стану речей, представленого як бажаного. Реалізація оптативності можлива в межах оптативного висловлення, а саме висловлення, в пропозиції якого зафіксована волонтактивна модальність суб'єкта щодо можливої дії чи стану, а також проектується потенційне бажання [6, с. 123].

Оптатив можна схарактеризувати як комунікативно-прагматичну категорію, яка має перформативну природу, оскільки значущість власне бажання йде від першої особи й пов'язане з моментом мовлення [2, с. 16]. Оптатив містить бажання, звернене на дію або стан мовця, який в оптативному висловленні експлікує свої потреби, надії чи мрії.

Для вираження оптативного значення в кожній з досліджуваних мов існує низка специфічних засобів. Найпоширенішим засобом вираження оптативу в україномовному художньому тексті є інфінітивне речення з часткою **би** (**б**): – *Перескочити б його одним духом!* (О.Гончар); – *В тебе добрий дар слова, і йти б тобі вчитися на філософський факультет* (В.Шевчук).

Власне бажання формується ще кількома частками, які етимологічно є похідними від первинного елемента **би** (**б**) і практично не вносять додаткових конотацій у значення оптатива, на кшталт **аби**, **коли б**, **хоч би**, **тільки б**: – *Коли б дехто менше командував... – прозвучало з кутка.* (В.Дрозд); – *Тільки б у нас не було колотнечі ніякої, бо тоді – не обібратайся лиха* (Є.Гуцало); – *Аби ти заціпився хоч на хвилину* (Р.Іваничук); – *Ну, хоч би зустріти ту шакапу...* (В.Шевчук).

Основне граматичне значення частки **якби** в українській мові – умовне, тому й вживається вона переважно в умовно-наслідкових складних реченнях. Однак у досліджуваних текстах зафіксовано випадки незалежного вживання таких «підрядних» частин зі значенням оптатива: – *Йце якби хліба спекти і білизну попрати* (Г.Тютюнник); – *Якби це хату можна сховати... Коли б за пазуху влізла – йй-богу, сховала б...* (Є.Гуцало).

Окрім розмовної частки **аби** в художніх текстах зафіксована частка **бодай**, спеціалізована лише на вираженні семантики бажаності, адже її етимологія пов'язується з давнім словосполученням «Бог нехай дасть». Вказаний формант оптатива не вживається в еліптичних конструкціях, а тільки в поєднанні з інфінітивом або з дієслівною формою на **–в(–л)**: «*А бодай тобі бутти візиром у султана Селіма!*» (П.Загребельний); – *Бодай би тебе так уперіцили, щоб ти й до рідного порога не доліз, аби знав, як на старого чоловіка руку підняти* (Р.Іваничук).

Результатом модальних перетворень можна вважати досить невелику групу висловлень, у яких оптатив транспоновано до сфери імператива. Звичайно для оптатива частка **би** (**б**) формує в такому разі пом'якшене адресоване волевиявлення: – *Узяв би молот, зрюкнув раз та два – все б легше було на руки ковалеві* (Г.Тютюнник); – *Ти б зайнялася в'язанням, – трохи немилосердно відказала Галя* (В.Шевчук).

Оптативні висловлення на зразок побажань і прокльонів мають яскраво виражену специфіку як форми, так і смислу. Для вираження цих різновидів оптатива використовуються конструкції з початковою часткою **щоб**, **аби**: «*Щоб загинув той, хто загинув при повній ясності, і щоб жив той, хто жив при повній ясності*» (П.Загребельний); – *А щоб тебе в домовину поклало! – заплакала Уляна та й пішла до хати* (Г.Тютюнник); – *Аби ти зашкочиртала на тій дорозі та й не звелася* (Р.Іваничук). Часом у побажаннях і прокльонах немає помітного маркера оптатива, окрім вказівки на адресата: – *Чорти б тебе взяли* (Р.Іваничук); – *Нехай буде Божя воля з тобою!* (В.Шевчук); – *Нехай пустою стане мешкання твоє і нехай пожилеця в нім не буде...* (Р.Іваничук).

Як свідчать результати аналізу, основними засобами вираження оптативу в англійській мові є конструкції з дієсловом **wish** та **if only**. У висловленнях, що починаються з **if only** і експлікують нездійснене бажання і співчуття з приводу того, що ситуація не така, як би нам того хотілося, в теперішньому і майбутньому часі вживається форма **Past Subjunctive**: «*If only you had a nice print dress from the Thirties.*» (John Fowles) // – *Якщо б тільки у вас було красиве сукцеев плаття тридцятих років; в минулому – форма Past Perfect Subjunctive*: «*If only you'd left me with some nice ordinary disease.*» (John Fowles) // – *Якби ти покинув мене з якимось звичайним захворюванням. Для того, щоб підкреслити дуже сильне бажання здійснення висловленого в майбутньому, вживається конструкція if only...would/could+infinitive*: «*If only they could send us something grown-up... a sign or something.*» (William Golding) // – *Якщо б тільки вони могли відправити нам щось по-дорослому...знак чи це щось; «If only you'd just cable me!*» (Graham Greene) // – *Якби тільки ти мені зателефонувала!*

Дієслово **wish** вживається, коли мова йде про нереальні бажання – в теперішньому і минулому. Якщо мова йде про теперішній час, то після **wish** вживається дієслово в **Past Simple**: «*I wish your friend York was here too.*» (Graham Greene) // – *Як би мені хотілося, щоб ваш друг Йорк також був тут. Якщо мова йде про минуле, то після wish вживається дієслово в Past Perfect*. Зазвичай таке висловлення експлікує співчуття про те, що відбулося в минулому: «*I wish you'd brought something stronger than lime-juice.*» (Graham Greene) // – *Як би мені хотілося, щоб ти приніс щось міцніше за лаймовий сік. Конструкція wish...would використовується, коли ми хочемо, щоб щось змінилося, або коли хочемо, щоб хтось щось зробив, змінив свою поведінку: «I wish you'd call me Alden, Thomas.*» (William Golding) // – *Хотілося б, щоб ви називали мене Олден, Томасе; «I wish you wouldn't use that word.*» (John Fowles) // – *Не живив би ти це слово; «I wish the rain would come.*» (William Golding) // – *Хоч би дощ пішов. Для вираження можливості чи здатності після wish вживається could*: «*I wish you could marry her, Thomas.*» (Graham Greene) // – *Шкода, що ти не можеш з нею одружитися, Томасе. Якщо ж мовець вважає, що бажання може бути реалізованим, то зазвичай в цьому випадку вживається дієслово hope, яке експлікує надію на щось: «I hope he'll be safe.*» (Angela Carter) // – *Сподіваюсь, він буде в безпеці; «By the way, I hope to God you didn't talk to him about what really happened tonight.*» (Iris Murdoch) // – *До речі, я дуже сподіваюся, що ти не розповів йому що насправді трапилося сьогодні ввечері; «I hoped you would tell me more about previous years here.*» (John Fowles) // – *Я сподівалась, що ти розкажеш мені більше про минулі роки, проведені тут.*

Оптативне значення може бути виражене за допомогою модального дієслова **may** з інфінітивом без частки **to**: «*Good-bye, Bradley. May your own god bless you.*» (Iris Murdoch) // – *Прощайвай, Бредлі. Хай благословить тебе Господь.*

Досить поширеними є питальні речення, що містять усвідомлення чужої волі і бажання. Такі висловлення зазвичай починаються з дієслова **shall**: «*Shall I get you some tea? The doctor said tea.*» (Iris Murdoch) // – *Принести вам чаю? Лікар сказав чай; «Shall I make your pipe again?*» (Graham Greene) // – *Ще набити тобі трубку?*

Для вираження оптативу використовуються конструкції **should/would like i had better + infinitive**: «*I would like you to meet a friend of mine. He has a story you should listen to.*» (Graham Greene) // – *Мені б хотілося, щоб ти зустрівся з моїм другом. Тобі слід почути те, що він розкаже; «I would like you to believe that.*» (John Fowles) // – *Мені б хотілося, щоб ти цьому повірив. «You had better go back to your Pantry, Martin,*» he said (George Orwell) // – *Краще б тобі повернутися до буфету, Мартін, – сказав він; «You had better stay here tonight,*» I said (George Orwell) // – *Краще б тобі залишитися сьогодні тут.*

Можна зробити висновок, що в українській мові оптатив належить до функціонально-семантичного поля умовного способу. В англійській мові оптатив є одним із видів умовного способу. Засоби вираження оптативу в мовах, що зіставля-

ються, тісно пов'язані з особливостями його семантики, яка водночас залежить від засобів реалізації оптатива в мовленні. Умовний спосіб в українській мові має позачасовий характер, тобто виражена дія може стосуватися як теперішнього, так і минулого і майбутнього часу. В той же час в англійській мові форми умовного способу утворюють часові опозиції. Функціональна система оптатива в англійській мові вирізняється складною семантичною організацією і різноманітністю засобів вираження; за таких умов важко виділити домінуючу підсистему. Очевидно, варто говорити про наявність певного ядра, до якого належать найбільш частотні й семантично вагомі форми *I wish/if only+Subjunctive, should/would like i had better + infinitive*. В українській мові специфічною формальною ознакою оптатива є наявність у висловленні частки *б (бу)* та різноманітних її модифікацій.

На нашу думку, **перспективними** будуть розвідки, присвячені виявленню нових семантичних різновидів оптатива, а також розмежуванню таких модальних значень, як оптатив і імператив, оптатив і дезидератив.

Література:

1. Беляева Е. И. Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках / Е. И. Беляева. – Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1985. – 180 с.
2. Гапеева О. М. Категория желания в свете теории модальности / О. М. Гапеева // Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»: Філософія. Психологія. Педагогіка. – 08/2007. – № 3. – Ч. 2. – С. 13–17.
3. Кокова А. В. Лексико-грамматическое поле средств оптативной модальности в немецком языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук.: спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. В. Кокова. – Москва, 1985. – 16 с.
4. Колосова М. В. Лексические средства выражения желательности в английском и русском языках (сопоставительный анализ): автореф. дис. ... канд. филол. наук.: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / М. В. Колосова. – Москва, 2013. – 21 с.
5. Корди Е. Е. Оптативность / Е.Е.Корди // Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность / Отв. ред. А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1990. – 263 с.
6. Кремшюкалова М. Ч. Роль перформативов в передаче оптативной модальности благопожеланий и проклятий / М. Ч. Кремшюкалова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2014. – № 3. – Ч. 2. – С. 122–125.
7. Распопова Т. И. Оптативные и побудительные предложения: (к проблеме дифференциации) / Т. И. Распопова // Синтаксис русского предложения. – Воронеж, 1985. – С. 59–65.